

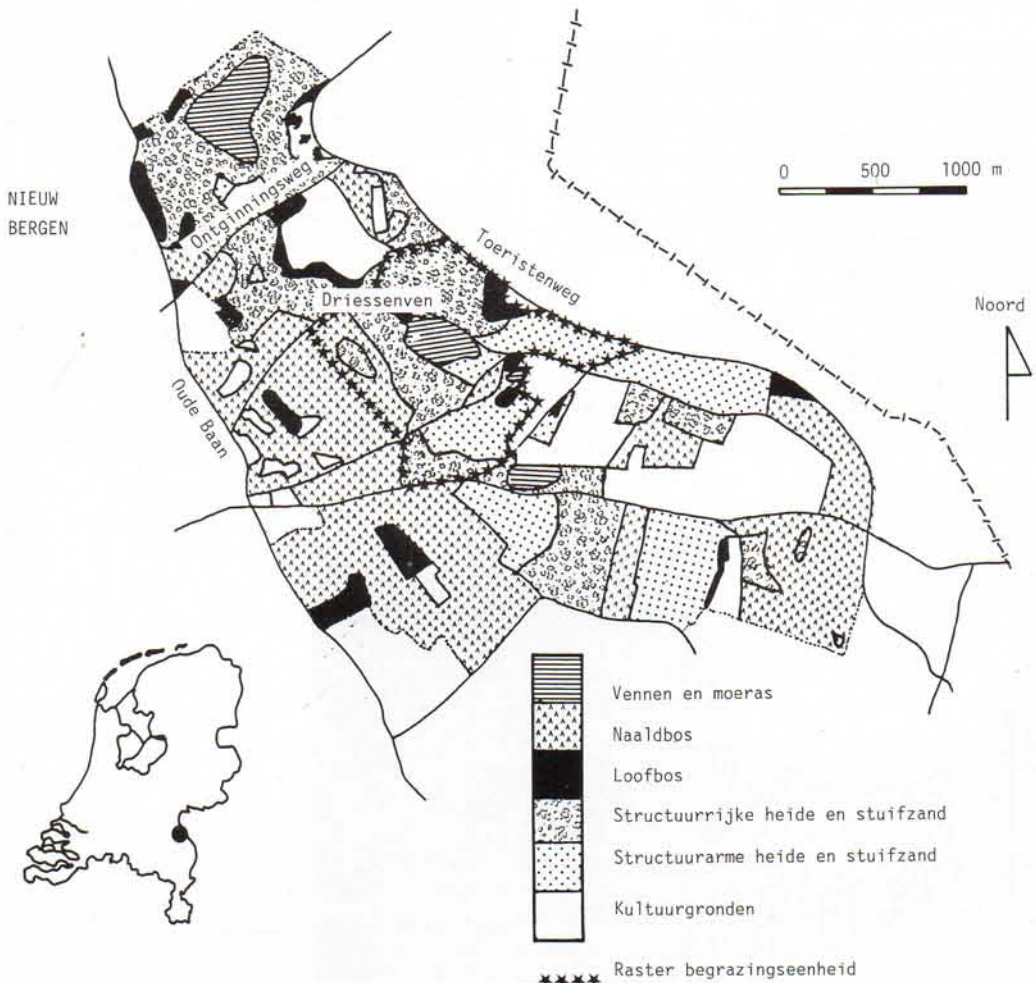
DE BROEDVOGELS VAN DE BERGERHEIDE IN DE PERIODE 1989 TOT EN MET 1991

Jan Buys

Inleiding

In het kader van het Bijzondere Soorten Projekt (BSP) van SOVON is de Bergerheide (figuur 1) in de periode 1989 tot en met 1991 op broedvogels geïnventariseerd. Dit artikel is een verslag van de resultaten van deze inventarisatie. De resultaten worden vervolgens vergeleken met een in 1985 uitgevoerde inventarisatie en voor een aantal soorten wordt het belang van het gebied in de

Limburgse kontekst aangegeven. Verder wordt geprobeerd een relatieve waardering van de verschillende delen van het gebied te geven. Tegelijkertijd wordt bekeken of de hiertoe gehanteerde methode bruikbaar en zinvol is voor de inventarisaties van de Bergerheide. Tenslotte wordt een vergelijking met enkele gebieden elders in Noord-Limburg gemaakt.

Figuur 1: Ligging en begroeiing van de Bergerheide.

Beschrijving van het gebied

Buyts *et al.* (1990) geven een uitgebreide beschrijving van de Bergerheide. Hier wordt volstaan met een beknopte beschrijving van de verschillende biotooptypen. In figuur 1 is de ligging van de diverse biotooptypen weergegeven. De oppervlakte van het geïnventariseerde gebied bedraagt ca. 675 hectare.

Naaldbos: het zuidwestelijk en het oostelijk deel van de Bergerheide bestaan hoofdzakelijk uit naaldbos. Het gaat hier om vrij jonge, aangeplante bossen van Grove Den en Corsicaanse en Oostenrijkse Den. Uitgezonderd enkele plaatsen met een ondergroei van Zomereik en Berk ontbreekt een struiklaag. De kruidlaag bestaat hoofdzakelijk uit Bochtige Smele in de drogere delen en Pijpestro in de meer vochtige delen.

Loofbos: verspreid door het gebied komen kleinere loofbosjes voor. De percelen loofbos in de grotere bosgebieden zijn doorgeschoten eikenhakhout. De overige bosjes zijn spontane bosjes die hoofdzakelijk bestaan uit Zomereik en Berk. Ten noordwesten van het Driessenvan en plaatselijk in het Meeuwenvan (niet apart in figuur 1 aangegeven) betreft het moerasbos met als belangrijkste soorten Berk en Wilg.

Strukturrijke heide en stuifzand: een groot deel van de Bergerheide bestaat uit vochtige of droge heide met opslag van vliegdennen en Berk. Deze opslag komt ook op een deel van de vrijwel geheel vastgelegde stuifzanden voor (zie foto).

In de strukturrijke heiden en stuifzanden zijn Vliegdennen aspectbepalend. Vooral de "laagbijdegrondse" takken bieden, ook in de begrazings-eenheid, goede dekking aan bodembroeders als de Nachtzwaluw (foto: J. Buys)

Door de depositie van voedingsstoffen en verzuring treedt vergrassing met Pijpestro en Bochtige Smele op. Deze vergrassing wordt in het grootste deel van de Bergerheide met mechanisch beheer (maaïen, plaggen) tegengegaan. Een deel is ingericht als begrazingseenheid (figuur 1).

Als gevolg van dezelfde factoren wordt het stuifzand versneld vastgelegd, eerst met mossen (hoofdzakelijk Grijs Kronkelsteeltje), daarna met grassen (Buntgras en Schapegras).

Open heide en stuifzand: dit biotooptype onderscheidt zich van het vorige door de afwezigheid of het slechts schaars voorkomen van opslag. Ook hier treedt vergrassing en vermossing op. Het beheer is vergelijkbaar met dat van het vorige biotooptype.

Enkele percelen die recent aan de landbouw zijn onttrokken en braak liggen, worden tot dit biotooptype gerekend. Eén van deze percelen is in 1990 deels ingezaaid met rogge (in de hoop het biotoop van de Ortolaan die zich op korte afstand had aangediend te verbeteren). Doordat deze rogge niet is geoogst, was ze ook in 1991 aanwezig.

Vennen en moeras: alleen de grotere vennen (kompleksen) zijn in figuur 1 aangegeven. Verspreid door het gebied komen nog enkele kleinere venetjes en poelen (deels vrij recent gegraven) voor. De vennen in de Bergerheide liggen in uitgestoven laagten boven leembanken. Door verlaging van de regionale grondwaterstand (als gevolg van onder andere de nabijgelegen ontzanding en van de in de jaren '70 uitgevoerde ruilverkaveling) is de wegzijging door deze leemlagen sterk toegenomen.

De droge zomers in de inventarisatieperiode hadden dan ook het droogvallen van de vennen tot gevolg. De geplande drinkwaterwinning ten westen van de Bergerheide zal dit probleem versterken. Door de aanwezigheid van de kokmeeuwenkolonie in het Meeuwenven (zie foto) is het venkarakter hier nagenoeg geheel verloren gegaan; het ven heeft nu het karakter van een zeer voedselrijke, ondiepe plas. Alleen enkele randvennetjes hebben nog de karakteristieke venvegetatie. Het Driessenven was tot 1986 een landbouwenklave. Door het aan de landbouw onttrekken en het stoppen van de ontwatering is hier een ondiep, (matig) voedselrijke plas met flauwe, slijkrijke oevers ontstaan.

Kultuurgronden: binnen de Bergerheide komen enkele landbouwenklaves voor. Het grondgebruik is hier zeer intensief, hoofdzakelijk maisteelt en vollegroonstambouw. Wildakkertjes en de picknickplaats bij het Meeuwenven worden ook tot dit biotooptype gerekend.

Recreatie: rondom het Meeuwenven wordt veel gewandeld; dit gebied fungeert als uitloopegebied voor het dorp Nieuw Bergen. In de rest van het gebied wordt vrij weinig tot geheel niet gewandeld. Met name de stuifzanden zijn in trek bij motercrossers.

Methode

In periode tussen 1 maart en 31 juli van ieder jaar is het gebied geïnventariseerd. Per jaar werden in totaal 11 tot 14 ochtendbezoeken aan het gebied gebracht, waarbij alle delen van het gebied uitein-

delijk 3 tot 4 keer werden bezocht. Verder werden er 4 tot 7 avondbezoeken afgelegd, waarbij alle delen van het gebied 2 tot 3 keer werden bezocht. De ochtendbezoeken vonden plaats tussen (kort voor) zonsopgang tot ca 10.30 uur 's ochtends. De avondbezoeken vonden plaats van ongeveer een uur voor zonsondergang tot 24.00-01.00 uur. Tijdens de ochtendbezoeken werd het gebied in een aantal achtereenvolgende deelronden te voet bezocht. In 1989 en 1991 waren dit vier rondes, in 1990 vijf (vanwege het inventariseren van algemene soorten). Tijdens de avondbezoeken werd het gebied meestal per fiets doorkruist. Eén à twee deelronden waren hier voldoende om het gehele gebied te bezoeken. De deelronden werden via een steeds wisselende route afgelegd.

De tijdsbesteding bedroeg in 1989 8,7 min/ha, in 1990 8,8 min/ha en in 1991 7,0 min/ha. Gezien deze relatief lage onderzoeksintensiteit zullen met name soorten die later in het seizoen arriveren en soorten met een lage trefkans relatief vaak gemist zijn. De gevonden aantallen territoria zullen derhalve, met name voor de genoemde categorieën, eerder een minimumaantal dan een maximumaantal zijn.

Er is geïnventariseerd volgens de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al.*, 1985). Voor het vaststellen van een bezet territorium zijn de criteria van het BSP gehanteerd (SOVON, 1986). Deze criteria zijn eveneens gebruikt om onderscheid te maken tussen 'zekere' en 'mogelijke' territoria. Voor soorten met grote territoria, als de roofvogels, zijn alleen nestvondsten voldoende geweest om van een 'zeker' territorium te kunnen spreken. Op basis van clustering van overige

(foto: J. Buys)

Het Driessenven, een geslaagd natuurbouwproject. Biotoop voor o.a. Kleine Plevier, Wintertaling, Kuifeend en Dodaars

waarnemingen (o.a. baltsgedrag) zijn enkele 'mogelijke' territoria vastgesteld. De uilen zijn geïnventariseerd aan de hand van roepende jongen tijdens de avondbezoeken.

Het aantal nesten van de kokmeeuwenkolonie is bepaald tijdens het rapen van een deel van de eieren door de gemeente Bergen. Door de aanwezigheid van de Kokmeeuwenkolonie zijn soorten als Blauwborst en Waterral zeer moeilijk waar te nemen. Deze soorten zullen daardoor gemist of onderschat zijn.

De gehanteerde methode om uilen te inventariseren heeft een groot nadeel in jaren met een slechte reproductie, zoals 1991.

Indeling in ecologische groepen

In het hiernavolgende zullen de resultaten steeds per ecologische groep besproken worden, waarbij wordt aangesloten bij de indeling die is gemaakt voor de broedvogels van het Noordelijk Peelgebied (Schols & Schepers, 1991). Daarin worden vier hoofdgroepen onderscheiden, waarvan er twee weer worden onderverdeeld in subgroepen, zodat er zeven groepen ontstaan. Gezien de kleine geografische afstand tussen dit gebied en de Bergerheide is deze indeling ook hier toepasbaar. Er is een achtste groep toegevoegd: soorten die in het algemeen broeden in gebouwen. Soorten, die niet in deze indeling voorkomen, zijn in overleg met genoemde auteurs ingedeeld.

In tabel 1 zijn de soorten gegroepeerd per ecologische groep. Voor een uitgebreide toelichting op de indeling wordt verwezen naar Schols & Schepers (1991).

Resultaten

In totaal is van 89 soorten vastgesteld dat ze (mogelijk) in het gebied broeden (tabel 1). Een aantal (algemene) soorten is alleen in 1990 geïnventariseerd. In tabel 1 staat achter deze soorten bij de jaren 1989 en 1991 een sterretje (*) vermeld.

Vogels van naaldbossen en heide: deze groep is op de Bergerheide met acht soorten vertegenwoordigd. De Bergerheide is een echt bolwerk van Nachtzwaluw (figuur 2A) en Boomleeuwerik (figuur 2B) in Noord-Limburg. Voor de Nachtzwaluw is de Bergerheide na het Meinweggebied het belangrijkste gebied in Limburg. In de eerste twee jaren is een territorium van een Tapuit vastgesteld, in 1991 twee. Hoewel de waarnemingen aan de BSP-kriteria voldoen, bestaat er toch enige twijfel over het daadwerkelijk broeden van deze soort. Later in het seizoen (juli/augustus) werd de soort al niet

meer waargenomen.

In 1991 vond ik voor het eerst een horst van een Sperwer. Het is echter waarschijnlijk dat de soort in de voorgaande jaren ook in het gebied heeft gebroed, maar toen kon geen nest worden gelocaliseerd.

Vogels van loofbossen: deze groep is slechts met drie soorten vertegenwoordigd. Gezien het beperkte oppervlak aan loofbos is dit niet verwonderlijk. Opvallend daarbij was, dat met name de Glanskop (figuur 2D), en in iets mindere mate de Wielewaal vrij regelmatig in naaldbossen voorkwamen.

Overige vogels van parklandschappen en bossen: deze zeer grote groep is met 46 soorten in het gebied vertegenwoordigd. Opvallend is de terugval van de Boompieper in 1991 (tabel 1). Het feit dat ik in 1991 één ronde minder heb gemaakt en/of het relatief koude weer tijdens de inventarisatieperiode kunnen de oorzaak zijn van de terugval in het aantal gevonden zekere territoria.

De verspreiding van de Roodborsttapuit (figuur 2C) korreleert sterk met de aanwezigheid van een struktuurrijke vegetatie met veel grote horsten van braamstruiken.

Van de in 1990 geïnventariseerde algemene soorten vallen Fitis, Vink, Roodborst en Winterkoning op door hun hoge aantallen. De Bonte Vliegenvangers komen alle aan de rand van de Bergerheide bij het dorp Nieuw Bergen voor.

Van Havik en Buizerd zijn enkele territoria (deels) in het gebied aanwezig. Van de Buizerd vond ik alleen in 1990 een gebruikt nest. Mogelijk is deze soort in de andere jaren niet tot broeden gekomen door verstoring. Eén van de territoria van de Havik in 1991 heeft het nest even buiten de Bergerheide, zodat dit territorium toch als zeker is aangemerkt.

Vogels van bosranden, struwelen en ruigten: drie soorten vertegenwoordigen deze groep. De Geelgors is de meest karakteristieke voor het gebied. Net als de Boompieper gaf deze soort in 1991 (zij het lichtere) terugval te zien, waarschijnlijk met dezelfde oorzaak.

In 1989 is voor de eerste keer een zingende Ortolaan in het gebied aangetroffen. In de twee daarop volgende jaren was hij op dezelfde plek aanwezig. Gezien het fanatieke zingen tot laat in het seizoen en het feit dat ik nooit een vrouwtje heb waargenomen, moet echter betwijfeld worden of hier sprake is geweest van een geslaagd broedgeval. Het biotoop (droge tot natte, struktuurrijke heide grenzend aan (mais)akkers) lijkt weinig typisch voor een Ortolaan. Van Noorden (1991) vergelijkt deze (en gelijksoortige vestigingen elders in Limburg) met

Figuur 2: Verspreiding van enkele soorten in 1990. Zie figuur 1 voor de legenda van de ondergrond. A: Nachtzwaluw, B: Boomleeuwerik, C: Roodborstapuit, D: Glanskop.

een ontwikkeling in Noord-Duitsland, waar Ortolanen verschenen op opengekapte heide. Interessant daarbij is dat de Ortolaan op de Bergerheide meestentijds een van het Limburgse dialect afwijkende zang had. Soms zong hij echter op 'zijn Limburgs'. Het meest ten gehore gebrachte dialect lijkt sterk op een Pools dialect op een bandje met verschillende Europese dialecten van de Ortolaan. Dit zou een verband met de Noord-Duitse populatie kunnen bevestigen. Daar het me niet gelukt is een opname te maken (als je apparatuur bij je hebt, houdt het beest zijn snavel), blijft dit echter een speculatie.

Vogels van open weidegebieden: in 1990 heeft één Grutto op de Bergerheide gebroed in het voormalige kultuurland bij het Driessenven. Dit

had toen het karakter van een ekstensief grasland, en het vee werd vrij laat ingeschaard. De Wulpen broeden alle op de stuifduingordel langs de Toeristenweg. De adulte dieren fourageren daarbij meestal in het aangrenzende kultuurland. De aanwezigheid van deze weg tussen de nestlokaties en dit fourageergebied vormt derhalve een barrière wanneer de jongen het nest verlaten. De Graspieper broedt vrijwel uitsluitend in open heide en stuifzand. Het grote aantal mogelijke territoria in 1989 hangt waarschijnlijk samen met de aanwezigheid van reeds zingende doortrekkers in het begin van het seizoen.

Vogels van open weide- en akkergebieden: deze groep is vertegenwoordigd met zes soorten. De Kwartel heeft in de inventarisatieperiode een sterke

Tabel 1: Resultaten van de inventarisatie. De soorten zijn gegroepeerd per ecologische groep (zie tekst). De eerste kolom achter de naam bevat het waarderingscijfer. Daarachter staat per jaar het resultaat in aantallen territoria (* = niet geteld).

Jaar	Soortnaam	Waardering	1989		1990		1991	
			Zeker	Mogelijk	Zeker	Mogelijk	Zeker	Mogelijk
Soorten van naaldbossen en heide (1A)								
	Sperwer	4	0	1	0	1	1	0
	Nachtzwaluw	9	12	0	14	0	14	0
	Boomleeuwerik	7	29	15	29	9	27	5
	Tapuit	7	1	3	1	0	2	0
	Goudhaantje	2	*	*	10	11	*	*
	Kuifmees	2	*	*	29	0	*	*
	Zwarte Mees	2	*	*	10	0	*	*
	Kruisbek	6	0	0	0	0	0	1
Soorten van loofbossen (1B)								
	Spotvogel	2	1	1	2	0	4	3
	Glanskop	3	5	0	22	0	22	0
	Wielewaal	4	7	1	3	1	0	3
Overige soorten van bossen en parklandschappen (1C)								
	Havik	5	0	1	1	1	2	0
	Buizerd	4	0	1	1	1	0	2
	Torenvalk	4	0	1	0	1	0	2
	Boomvalk	5	0	1	0	0	0	1
	Fazant	2	*	*	7	0	*	*
	Holeduif	2	2	1	5	0	1	5
	Houtduif	2	*	*	56	12	*	*
	Tortelduif	2	0	0	5	0	7	1
	Koekoek	3	5	0	8	0	4	0
	Bosuil	3	1	0	0	0	0	0
	Ransuil	4	7	1	7	1	1	0
	Groene Specht	4	0	1	4	0	5	0
	Zwarte Specht	4	2	0	1	0	1	0
	Grote Bonte Specht	2	10	2	21	2	19	1
	Boompieper	2	86	0	91	34	57	32
	Winterkoning	2	*	*	82	0	*	*
	Heggenus	2	*	*	8	0	*	*
	Roodborst	2	*	*	101	0	*	*
	Gekraagde Roodstaart	4	21	11	27	7	24	3
	Roodborsttapuit	8	11	1	11	1	10	0
	Merel	3	*	*	54	0	*	*
	Zanglijster	3	0	0	7	4	8	7
	Grote Lijster	2	0	0	4	1	3	1
	Braamsluiper	2	0	0	0	1	0	1
	Tuinfluit	3	13	0	34	0	37	1
	Zwartkop	3	19	0	36	2	24	3
	Fluiter	5	0	0	4	1	11	0
	Tjiftjaaf	3	*	*	69	13	*	*
	Fitis	2	*	*	164	0	*	*
	Vuurgoudhaantje	4	0	0	2	2	0	1
	Grauwe Vliegenvanger	2	0	0	1	0	3	0
	Bonte Vliegenvanger	4	0	0	1	0	2	0
	Staartmees	3	*	*	10	0	*	*
	Matkop	2	0	0	4	0	0	0
	Pimpelmees	3	*	*	26	7	*	*

Jaar Soortnaam	Waardering	1989		1990		1991		
		Zeker	Mogelijk	Zeker	Mogelijk	Zeker	Mogelijk	
Koolmees	<i>Parus major</i>	2	*	*	55	13	*	*
Boomkruiper	<i>Certhia brachydactyla</i>	2	*	*	12	0	*	*
Vlaamse Gaai	<i>Garrulus glandarius</i>	2	*	*	2	5	*	*
Ekster	<i>Pica pica</i>	2	*	*	1	0	*	*
Spreeuw	<i>Sturnus vulgaris</i>	2	*	*	10	1	*	*
Ringmus	<i>Passer montanus</i>	2	*	*	2	0	*	*
Vink	<i>Fringilla coelebs</i>	3	*	*	143	7	*	*
Groenling	<i>Carduelis chloris</i>	2	0	4	0	6	0	1
Kneu	<i>Carduelis cannabina</i>	2	8	4	11	8	5	3
Goudvink	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	4	0	0	0	0	1	0
Soorten van bosranden, ruigten en struwelen (2)								
Grasmus	<i>Sylvia communis</i>	4	26	4	32	0	24	5
Geelgors	<i>Emberiza citrinella</i>	5	44	6	51	11	45	4
Ortolaan	<i>Emberiza hortulana</i>	11	1	0	1	0	1	0
Soorten van open weidegebieden (3A)								
Grutto	<i>Limosa limosa</i>	5	0	0	1	0	0	0
Wulp	<i>Numenius arquata</i>	5	4	1	3	1	4	0
Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>	2	18	16	19	5	22	6
Overige soorten van open weide- en akkergebieden (3B)								
Patrijs	<i>Perdix perdix</i>	4	1	0	9	0	3	2
Kwartel	<i>Coturnix coturnix</i>	5	9	0	4	0	0	0
Scholekster	<i>Haematopus ostralegus</i>	3	0	0	1	0	1	1
Kievit	<i>Vanellus vanellus</i>	2	18	2	13	5	12	3
Veldleeuwerik	<i>Alauda arvensis</i>	2	24	3	28	0	22	4
Gele Kwikstaart	<i>Motacilla flava</i>	2	0	0	1	0	0	0
Soorten van moerassen, plassen en beken (4)								
Dodaars	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	6	9	3	7	1	3	1
Geoorde Fuut	<i>Podiceps nigricollis</i>	8	2	1	3	0	0	0
Roerdomp	<i>Botaurus stellaris</i>	8	0	1	0	0	0	0
Grauwe Gans	<i>Anser anser</i>	6	0	0	0	0	1	0
Wintertaling	<i>Anas crecca</i>	5	12	0	5	1	5	6
Wilde Eend	<i>Anas platyrhynchos</i>	2	*	*	18	0	*	*
Zomertaling	<i>Anas querquedula</i>	7	1	0	0	0	0	1
Slobeend	<i>Anas clypeata</i>	6	9	2	6	3	5	0
Tafeleend	<i>Aythya ferina</i>	6	1	4	0	1	0	0
Kuifeend	<i>Aythya fuligula</i>	6	5	5	9	3	0	0
Waterral	<i>Rallus aquaticus</i>	6	0	0	1	0	0	0
Waterhoen	<i>Gallinula chloropus</i>	2	*	*	6	3	*	*
Meerkoet	<i>Fulica atra</i>	2	*	*	11	0	*	*
Kleine Plevier	<i>Charadrius dubius</i>	6	5	3	3	3	3	1
Kokmeeuw	<i>Larus ridibundus</i>	2	3200	0	3960	0	3200	0
Blauwborst	<i>Luscinia svecica</i>	7	0	1	3	0	5	2
Sprinkhaanrietzanger	<i>Locustella naevia</i>	6	2	0	0	1	0	0
Rietgors	<i>Emberiza schoeniclus</i>	3	10	4	7	3	9	0
Soorten van gebouwen (5)								
Boerenzwaluw	<i>Hirundo rustica</i>	2	*	*	1	0	*	*
Witte Kwikstaart	<i>Motacilla alba</i>	2	*	*	8	2	*	*
Zwarte Roodstaart	<i>Phoenicurus ochruros</i>	3	0	1	0	0	1	0

daling te zien gegeven, in 1991 ontbrak de soort zelfs geheel. Het sterk fluctuerende, soms invasieachtige verschijnen van deze soort is bekend. In 1989, een topjaar (SOVON, 1989), gebruikte deze soort naast akkers zelfs struktuurrijke heide en stuifzand als biotoop.

Ook de Patrijs vertoonde in 1991 een terugval. Mogelijk is ook hier het relatief koele weer en een lagere bezoeksintensiteit een oorzaak van de lagere aantallen.

Vogels van moerassen, plassen en beken: deze groep is met 18 soorten in het gebied vertegenwoordigd. Vrijwel alle soorten vertoonden een sterke teruggang in 1991. Dit hangt ongetwijfeld samen met de zeer droge zomer, de derde op rij. Daardoor vielen de vennen al vroeg in het seizoen droog, met lagere aantallen en het niet verschijnen van enkele soorten als gevolg.

Het verschijnen van de Geoorde Fuut in 1989 past in de landelijke positieve trend (Hustings, 1991). Door de droogte liet de soort in 1991 echter verstek gaan.

In 1989 is één maal een Roerdomp waargenomen in een niet erg geschikt biotoop (natte heide). Het

In 1989 werd voor het eerst een zingende Ortolaan aangetroffen. In de daarop volgende jaren keerde hij op de zelfde plaats terug (foto: J. Buys)

is vrijwel uitgesloten dat het hier om een broedgeval gaat. In het verleden is diverse malen een Roerdomp in het Meeuwenven waargenomen (Heg, 1986; M. Reinders, mond. med.)

In 1991 heeft een koppel Grauwe Ganzen vijf jongen groot gebracht bij het Driessenven. Dit is voor zover bekend de eerste maal voor de Bergerheide. Van den Bergh (1991) meldt dat in 1989 twee paren op de Bergerheide zijn vastgesteld. Dit is echter onjuist; waarschijnlijk werd in dit geval de Bergerheide met de Hamert verward.

De toename van de Blauwborst (tabel 1) is mogelijk niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Vrijwel alle waarnemingen betreffen het Meeuwenven. Zoals gemeld is deze soort waarschijnlijk sterk onderschat door de aanwezigheid van de Kokmeeuwen en de slechte toegankelijkheid van het gebied. Dit geldt eveneens voor de Waterral. De waargenomen territoria van de Sprinkhaanrietzanger lagen alle in een veld van Pitrus. Naast de droogte is waarschijnlijk het deels maaien de oorzaak van het verdwijnen van deze soort.

Vogels van gebouwen: deze groep is met drie soorten in het gebied aanwezig. De Boerenzwaluw broedt in een schuurtje aan de rand van het gebied. Opvallend is dat zowel van de Zwarte Roodstaart als van de Witte kwikstaart territoria werden vastgesteld op plaatsen waar geen enkele bebouwing aanwezig is. Waarschijnlijk broedden deze dieren in boomholten, bijvoorbeeld van de rijkelijk aanwezige vliegdenen.

Vergelijking met 1985

Heg (1986) beschrijft de resultaten van een vergelijkbare inventarisatie van het gebied. De begrenzing van het door Heg geïnventariseerde gebied wijkt echter af van de begrenzing zoals die in dit artikel wordt gehanteerd, zodat een eenvoudige vergelijking van aantallen niet goed mogelijk is. Het door Heg geïnventariseerde gebied is ongeveer half zo groot. De bezoeksintensiteit voor 1985 is, uitgedrukt in minuten per hectare, ongeveer twee maal zo groot als die in 1989-91.

In tabel 2 wordt een vergelijking gegeven van enkele soorten, waarvoor het effect van het verschil in geïnventariseerd gebied beperkt is, met andere woorden, die vrijwel uitsluitend voorkomen in het door Heg geïnventariseerde gebied.

De meeste soorten blijken min of meer gelijk gebleven te zijn, met soms een uitschieter in een jaar (Wintertaling in 1989, Patrijs in 1990).

Twee soorten wijken echter zeer duidelijk af: de Nachtzwaluw en de Boomleeuwerik. Beide soorten zijn duidelijk toegenomen.

Tabel 2: Vergelijking van de resultaten uit 1989 t/m 1991 met 1985 (Heg, 1986). Zie tekst voor toelichting.

Soort	1985	1989		1990		1991	
		z	m	z	m	z	m
Dodaars	4-11	9	3	7	1	3	1
Wintertaling	8	12	0	5	1	5	6
Slobeend	5-6	9	2	6	3	5	0
Kuifeend	5-9	5	5	9	3	0	0
Patrijs	3	1	0	9	0	22	0
Kokmeeuw	2371	3200	0	3960	0	3200	0
Nachtzwaluw	8-10	12	0	14	0	14	0
Boomleeuwerik	15	29	15	29	9	27	5
Roodborsttapuit	14	11	1	11	1	10	0
Tapuit	1	1	3	1	0	2	0

Dit is vooral voor de Nachtzwaluw opmerkelijk. De berichten over deze soorten zijn meestal in de trant van afname of verdwijnen. Mogelijk hangt dit samen met het beheer van het gebied, dat struktuurrijke heide bevordert.

De Boomleeuwerik verkeerde in 1985 na een lange en strenge winter landelijk in een slechte situatie (SOVON, 1988 en 1990), Het landelijke herstel daarna heeft dus ook op de Bergerheide plaatsgevonden. Opvallend is dat Heg (1986) de "normale" populatie van deze soort schat op 30 territoria, een aantal dat sterk overeenkomt met het aantal zekere territoria in 1989-91.

Het verschil in het aantal Kokmeeuwen kan mogelijk samenhangen met de verschillende methoden van tellen. Heg heeft op basis van tellingen met de verrekijker een schatting gemaakt, terwijl de aantallen uit 1989-91 gebaseerd zijn op de tellingen tijdens het rapen van de eieren.

Bij enkele zeer algemene soorten, die echter ook in het niet door Heg geïnventariseerde gebied talrijk zijn, zijn er opvallende verschillen: Heg heeft 44 territoria van de Vink aangetroffen. In 1990 vond ik, in een groter gebied, bijna 100 territoria meer namelijk 143. Het grotere gebied verklaart echter slechts ca 65 territoria van dit verschil.

Van de Boompieper stelde Heg 136 territoria vast. In 1989-91 kom ik tot beduidend lagere aantallen (tabel 1), en dat in een twee maal zo groot gebied. De Fitis was in 1985 goed voor 189 territoria, in 1990 werden in een twee maal zo groot gebied slechts 164 territoria vastgesteld. Mogelijk hangt dit samen met de geringere bezoeksintensiteit in 1989-91.

Het belang van de Bergerheide in Limburg

Voor een aantal voor de Bergerheide kenmerkende soorten kan geschat worden welk aandeel van de

Limburgse populatie op de Bergerheide wordt aangetroffen.

In tabel 3 is dit weergegeven. De omvang van de Limburgse populatie is ontleend aan Schols en Schepers (1991). De percentages zijn berekend door het aantal zekere territoria in 1990 te delen op de laagste schattingswaarde.

Uit tabel 3 blijkt duidelijk dat de Bergerheide voor een aantal soorten erg belangrijk is. Dit zijn soorten van heidegebieden zoals de Nachtzwaluw en Boomleeuwerik en soorten van moerassen en vennen als Dodaars, Geoorde Fuut en Kokmeeuw.

Jonge Tapuit. (foto: J. Buys)

Tabel 3: Belang van de Bergerheide uitgedrukt in het percentage dat de populatie van enkele kenmerkende soorten uitmaakt van de totale Limburgse populaties (volgens Schepers en Schols, 1991).

Soort	Aantal 1990 (alleen zeker)	% Limburgse populatie
Dodaars	7	14
Geoorde Fuut	3	30
Wintertaling	5	6
Kuifeend	9	25
Wulp	3	2
Kokmeeuw	3960	50
Nachtzwaluw	14	16
Boomleeuwerik	29	11
Boompieper	91	2
Blauwborst	3	1
Roodborsttapuit	11	3
Grasmus	32	1
Geelgors	51	1

Ornithologische waardering

Methode

Schols & Schepers (1991) introduceren een methode om binnen een gebied een vergelijking te maken tussen de ornithologische waarde van de verschillende gebiedsdelen. Deze methode wordt in het hiernavolgende, in aangepaste vorm, ook voor de Bergerheide gehanteerd. Omdat in 1990 het gebied het meest volledig is geïnventariseerd, worden de resultaten van dit jaar als basismateriaal gebruikt. Voor een uitgebreide beschrijving van deze methode wordt verwezen naar de publikatie van Schols & Schepers (1991). De methode wordt hier kort samengevat, tevens wordt aangegeven waar aanpassingen zijn aangebracht. Iedere soort krijgt een waarderingcijfer. Dit wordt bepaald aan de hand van vijf criteria:

- 1: de status van de soort in Limburg;
- 2: de status van de soort in Nederland;
- 3: het nationaal belang van Limburg voor de soort (1 gedeeld door 2);
- 4: vermelding op de Rode lijst van bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland;
- 5: vermelding op de lijst van bedreigde en karakteristieke vogels in Limburg.

Op basis van deze criteria kan een soort uiteindelijk minimaal 2 en maximaal 11 punten krijgen. Soorten die niet in Schols & Schepers (1991) staan

vermeld, zijn op gelijke wijze gewaardeerd. In tabel 1 staat achter iedere soort het aantal toegekende punten.

Het geïnventariseerde gebied wordt ingedeeld in hokken. Voor de Bergerheide is gekozen voor hokken van 200 x 200 meter. Bij een totaal aantal waargenomen territoria van 1638 (exclusief de Kokmeeuwenkolonie, zie verder) in 184 hokken, komt dit neer op gemiddeld 8,9 territorium per hok. Alle territoria zijn daarbij tot een punt (centrum) teruggebracht (minimale afstand tussen twee punten is 100 m). Per hok is vervolgens het aantal (zekere en mogelijke) territoria van een soort opgeteld en vermenigvuldigd met het waarderingcijfer. Deze scores zijn vervolgens per hok en per ekologische groep opgeteld, zodat er uiteindelijk per ekologische groep een totaalscore per hok ontstaat.

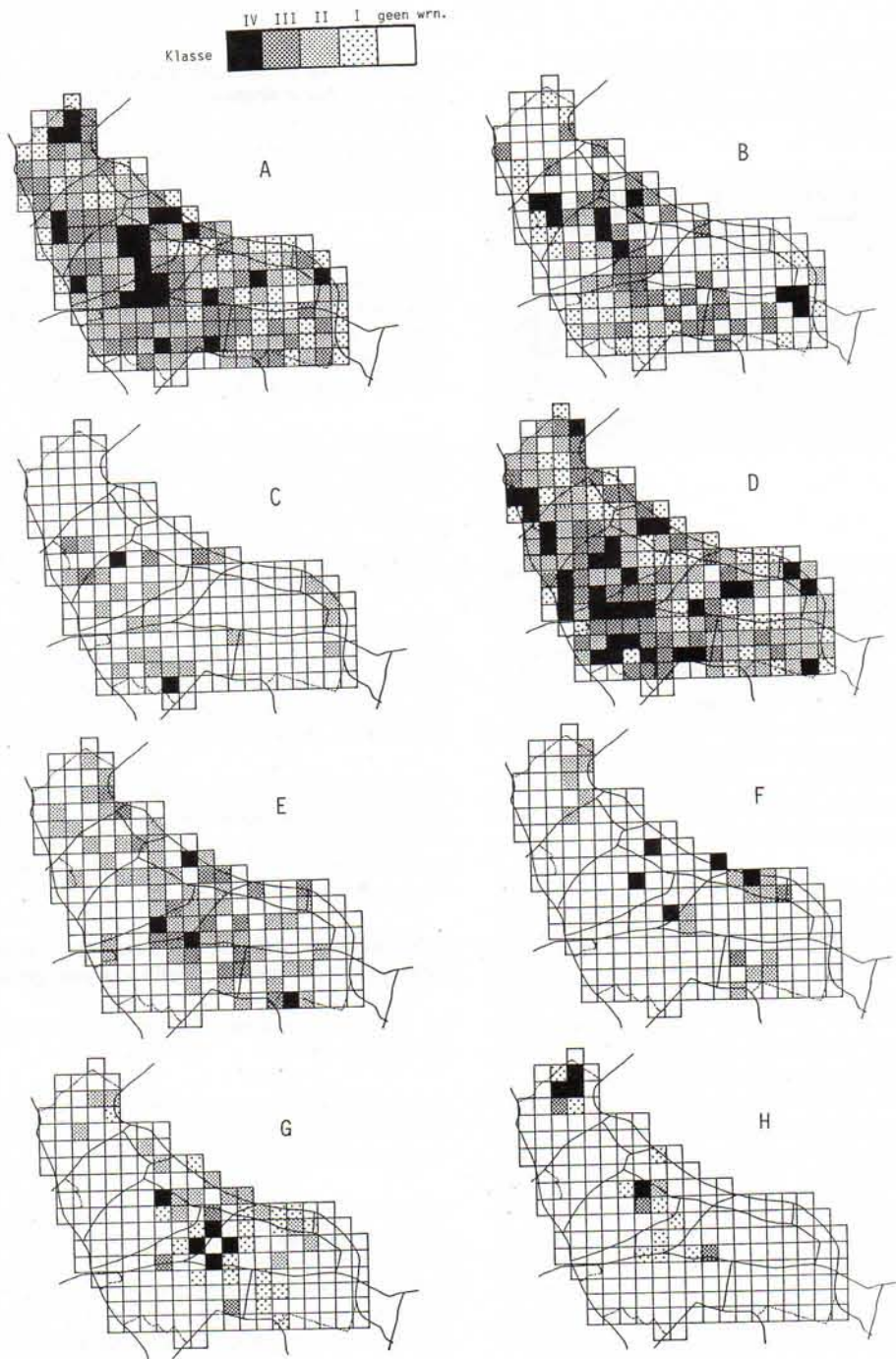
Schols & Schepers (1991) hebben vervolgens per ekologische groep een indeling in totaalscores gemaakt, op basis waarvan onderscheid werd gemaakt in de belangrijkheid van een hok voor de betreffende ekologische groep. Deze indeling is voor de Bergerheide niet bruikbaar vanwege het andere uitgangsmateriaal en een andere hokgrootte. Daarom is een andere indeling in klassen gekozen. Per ekologische groep is de gemiddelde totaalscore per hok met waarnemingen uit de betreffende ekologische groep bepaald. Op basis hiervan zijn vier klassen onderscheiden. In tabel 4 is dit weergegeven. Hokken die in klasse I vallen zijn relatief het minst van belang, die in klasse IV het meest.

Omeen indruk te krijgen van wat de ornithologische meest belangrijke delen van de Bergerheide zijn, is deze handeling ook voor alle ekologische groepen samen uitgevoerd.

De Kokmeeuwen zijn telkens niet in de berekeningen meegenomen. Door de grote dichtheid (de gehele kolonie ligt binnen enkele hokken van 200 x 200 meter) zou dat een te grote invloed hebben op het beeld. Ekologische groep 5 (soorten van gebouwen) is niet als aparte groep bewerkt, vanwege het geringe aantal waargenomen territoria. De resultaten worden ruimtelijk weergegeven in de figuur 3.

Resultaten

Van de ekologische groepen met maar weinig vertegenwoordigers is het resultaat weinig verrassend, en voegt het weinig toe aan verspreidingskaartjes van de individuele soorten. Dit geldt voor de ekologische groepen 1B, 3A, 3B en in mindere mate 2. Doordat twee van de drie soorten in deze laatste groep vrij talrijk in het gebied voorkomen, is het beeld wat gedifferentieerder.

Figuur 3: Ruimtelijke weergave van de klasse-indeling van de totaalscores.

A. Alle ecologische groepen

B. Vogels van naaldbossen en heide

C. Vogels van loofbossen

D. Overige vogels van parklandschappen en bossen

E. Vogels van bosranden, struwelen en ruigten

F. Vogels van open weidegebieden

G. Vogels van open weide- en akkergebieden

H. Vogels van moerassen, plassen en beken

Tabel 4. Klasse-indeling van de totaalscores per ekologische groep. Gem = de gemiddelde totaalscore per hok per ekologische groep (zie tekst voor berekeningswijze).

Groep/Klasse I	II	III	IV	
1A	<3	3-6	6-9	>9
1B	<1.5	1.5-3	3-4.5	>4.5
1C	<8.5	8.5-17	17-25.5	>25.5
2	<3.5	3.5-7	7-10.5	>10.5
3A	<1.5	1.5-3	3-4.5	>4.5
3B	<2	2-4	4-6	>6
4	<11.5	11.5-23	23-34.5	>34.5
Alle	<13	13-26	26-39	>39

Alle groepen (figuur 3A): goed (klasse IV) scoren de vennen, enkele natte stukken heide (niet apart onderscheiden in de ondergrond) en enkele kleinschalige stukken bos, die meestal ingetekend zijn als naaldbos. Opvallend is de sterke vertegenwoordiging van de naaldbossen in klasse III. Dit hangt sterk samen met de vaak grote dichtheden van enkele algemene soorten (Fitis, Tjiftjaf, Vink, Roodborst, Winterkoning) in deze bossen. De landbouwgronden scoren erg laag (klasse I of zelfs zonder waarnemingen).

Vogels van naaldbossen en heide (figuur 3B): de ligging van de hokken in klasse III en IV wordt vooral bepaald door het verspreidingspatroon van Nachtzwaluw en Boomleeuwerik, belangrijke soorten van struktuurrijke heide en stuifzand. Opvallend daarbij is dat de omgeving van het Meeuwenven laag scoort. Dit hangt waarschijnlijk samen met het intensieve recreatieve gebruik. De gesloten naaldbossen scoren duidelijk laag in deze ekologische groep. Dit is een bevestiging dat de ornithologische waarde van deze bossen vooral wordt bepaald door de grote dichtheden van de algemene(re) soorten van ekologische groep 1C. Een uitzondering hierop vormen de naaldbossen in het zuidoostelijk deel van de Bergerheide. Hier zit een derde deel van de populatie van de Nachtzwaluwen. Door de slechte vitaliteit van deze naaldbossen zijn er veel open plaatsen, die zich ontwikkelen tot (vochtige) heide, zodat ze aantrekkelijk zijn voor Nachtzwaluwen.

Vogels van loofbossen (figuur 3C): de hokken in klasse IV van deze ekologische groep zijn hokken waarbinnen twee territoria van de Glanskop liggen. De hokken in klasse III geven het voorkomen van de Wielewaal weer.

Overige vogels van parklandschappen en bossen (figuur 3D): de hokken in de klasse III en IV van deze ekologische groep worden vooral bepaald door de hoge dichtheden van algemene soorten. Het beeld in figuur 3D is vooral een weergave van het aantal en de dichtheid van algemene soorten.

Vogels van bosranden, struwelen en ruigten (figuur 3E): het beeld van figuur 3E geeft fraai de wat meer struktuurrijke plekken in het gebied weer. De hokken in klasse IV kennen een relatief grote dichtheid van Geelgors of Grasmus, uitgezonderd het hok waarin de Ortolaan werd waargenomen.

Vogels van open weidegebieden (figuur 3F): de hokken in klasse IV zijn de hokken met territoria van Wulp of Grutto, uitgezonderd het hok in het zuidelijk deel van de begrazingseenheid, daar is een hoge dichtheid van Graspiepers verantwoordelijk voor de hoge waardering.

Vogels van open weide- en akkergebieden (figuur 3G): de ligging van hokken in klasse III en IV wordt bepaald door de verspreiding van Kwartel en Patrijs. Een uitzondering hierop vormt het hok bij het Driessenven, rond dit ven broedden veel Kieviten.

Vogels van moerassen, plassen en beken (figuur 3H): het beeld van figuur 3H is weinig verrassend, de belangrijke hokken vallen samen met de vennen, waar zowel veel (belangrijke) soorten als hoge dichtheden voorkomen.

Is de relatieve methode bruikbaar voor de interpretatie van een inventarisatie van een gebied ?

De hierboven gehanteerde methode waardeert drie zaken:

- hoge dichtheden (meestal van algemene soorten);
- het voorkomen van relatief zeldzame soorten;
- het aantal aanwezige soorten.

Vooraf in ekologische groep 1C domineren de algemene soorten het beeld, waardoor de zeldzamere soorten 'ondersnuewen'. Hier zou een iets andere aanpak gehanteerd moeten worden, zodat dit effect niet optreedt, bijvoorbeeld door een andere klasse-indeling, waarbij de grens tussen klasse I en klasse II hoger ligt. Een alternatief is het lager waarderen van de zeer algemene soorten. Met deze aanpassing lijkt de methode goed toepasbaar voor die ekologische groepen, die karakteristiek zijn voor het gebied en waarvan dus voldoende soorten in voldoende aantallen aanwezig zijn. Voor de Bergerheide zijn dit 1A, 1C, 2, 3B en 4.

Een beperking van deze methode is dat er geen rekening wordt gehouden met de verschillen in grootte van de territoria van de verschillende soorten, omdat ze tot een punt zijn teruggebracht. Verscheidene soorten (o.a. Nachtzwaluw, Havik, Buizerd, Sperwer) hebben immers grotere territoria dan allerlei soorten zangvogels. Voor dergelijke soorten zouden eigenlijk meerdere hokken per territorium in de berekening betrokken moeten worden.

Het belang van een ornithologische waardering voor een gebied

De beschreven waarderingsmethode geeft inzicht in (het verschil in) het ornithologisch belang van de verschillende delen van het gebied. Dit inzicht kan vooral nuttig zijn voor het vaststellen van beheersmaatregelen. Het voordeel van de methode ten opzichte van het hanteren van verspreidingskaartjes van enkele (indikator)soorten is dat alle soorten in de waardering worden betrokken, en dat er op een minder subjectieve manier beoordeeld wordt.

De methode kan zowel per ekologische groep als voor alle ekologische groepen samen gehanteerd worden. Vooral wanneer de beheersdoelstelling voor een gebied zich richt op een of enkele specifieke levensgemeenschappen is het nuttig per ekologische groep te waarden.

Met name in gebiedsdelen die kwa vegetatie (structuur) vergelijkbaar zijn, maar verschillen in ornithologische waarde dient gezocht te worden naar de oorzaken voor deze verschillen. Vervolgens kan men het beheer richten op het verbeteren van de ornithologische waarde van de slechter scorende gebiedsdelen.

De methode kan ook gebruikt worden om het beheer over een bepaalde periode te evalueren. Door aan het begin en aan het eind van de periode een inventarisatie uit te voeren en vervolgens de methode toe te passen, ontstaat een inzicht in de ontwikkeling van de ornithologische betekenis en samenstelling in het gebied.

Het ornithologisch belang van de Bergerheide vergeleken met andere gebieden in Noord-Limburg

De methode van relatieve waardering is ook bruikbaar om verschillende gebieden onderling te vergelijken, mits uitgegaan wordt van dezelfde criteria en mits de basisgegevens vergelijkbaar zijn. Om de ornithologisch betekenis van de Bergerheide te kunnen vergelijken met gebieden in het Noordelijk Peelgebied (Schols & Schepers, 1991) is voor de Bergerheide eenzelfde berekening uitgevoerd als voor de gebieden in het Noordelijk

Tabel 5: Aantal hokken (van 500 x 500 meter) per scoreklasse voor de Bergerheide. De klasse-indeling is zoals gehanteerd in Schepers en Schols (1991). Het totaal aantal betrokken hokken bedraagt 23.

Groep	Klasse			
	I	II	III	IV
1A	6	4	3	7
1B	2	6	1	0
1C	1	5	12	4
2	6	4	4	6
3A	4	2	3	0
3B	6	3	2	1
4	0	0	3	5

Peelgebied. Net als in het Noordelijk Peelgebied zijn ook van de Bergerheide de gegevens van 1990 gebruikt. Ook is uitgegaan van van eenzelfde soortenspektrum, eenzelfde hok-grootte (500 x 500 meter) en dezelfde berekenings- en interpretatiemethode als in het Noordelijk Peelgebied. Al met al zijn binnen de Bergerheide 23 hokken bruikbaar.

Het aantal hokken per scoreklasse voor de verschillende ekologische groepen is weergegeven in tabel 5.

In 1990 heeft één Grutto in de buurt van het Driessen-ven gebroed (foto: A.C. Zwaga).

In 1991 heeft een paartje
Grauwe Ganzen vijf jongen
groot gebracht op de Berg-
erheide (foto: J. Buys)

Schols en Schepers (1991) merken een hok aan als kerngebied voor een ecologische groep, wanneer de totaalscore in klasse III of IV ligt.

Uit tabel 5 kan worden afgeleid dat de Bergerheide in Noord-Limburg een belangrijk kerngebied vormt voor de ecologische groepen bestaande uit soorten van naaldbos en heide, overige soorten van parklandschappen en bossen, soorten van bosranden, struwelen en ruigten en soorten van moerassen, plassen en beken (respectievelijk groep 1A, 1C, 2 en 4). De helft of meer van de hokken met waarnemingen uit deze ecologische groepen hebben een totaalscore die in klasse III of IV ligt. Het is opvallend dat de Bergerheide voor deze vier ecologische groepen tegelijk aangemerkt kan worden als kerngebied. De meeste gebieden in het Noordelijk Peelgebied zijn voor hooguit drie, maar meestal twee ecologische groepen aan te merken als kerngebied. Dit illustreert de grote afwisseling en onderstreept ornithologische waarde van de Bergerheide.

Dankwoord

Op deze plaats wil ik de gemeente Bergen bedanken voor het verlenen van toestemming voor de inventarisatie. Dhr. Driessen van de gemeente Bergen wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van de telgegevens van de Kokmeeuwenkolonie. Ran Schols en Boena van Noorden lazen het eerste (en laatste) concept van dit artikel door en voorza-

gen het van de nodige opbouwende kritiek. Tot slot hebben diverse mensen mij vergezeld tijdens de inventarisatie, ook daarvoor dank.

Literatuur

- Bergh, L.M.J. van den. 1991. De Grauwe Gans als broedvogel in Nederland. Rijks Instituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- Buys, J., J. Hermans, S. Jansen & W. Jansen. 1990. De Bergerheide, meer dan zand alleen. *Natuurhistorisch Maandblad* 79 (10): 241-264.
- Heg, D. 1986. De broedvogels van de Bergerheide, Gemeenteheide en het Meeuwenven 1985. *De Mourik* 12 (3): 99-113.
- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen. 1985. Vogelinventarisatie. Pudoc, Wageningen.
- Hustings, F. 1991. Explosieve toename van broedende Geoorde Futen (*Podiceps nigricollis*) in 1983-89 in Nederland. *Limosa* 64: 17-24.
- Noorden, B. van. 1991. Een sprankje hoop voor de Ortolaan? *Limosa* 64: 69-71.
- Schols, R. & F. Schepers. 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, Maastricht.
- SOVON. 1986. Handleiding Bijzondere Soorten Project Broedvogels. Arnhem.
- SOVON. 1988. Eerste resultaten Bijzondere Soorten Project 1988. *SOVON-nieuws* 1 (3): 2-4.
- SOVON. 1989. Zeldzame en schaarse broedvogels in 1989. *SOVON-nieuws* 2 (4): 5-10.
- SOVON. 1990. BMP voorjaar 1990. *SOVON-nieuws* 3 (2): 5-7.

Jan Buys, Bachstraat 43, 5802 GM Venray